

УДК 811.161.2'366

БУТКО Лариса – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, вул. Університетська, 20, Кременчук, Полтавська область, 39600, Україна (larysabutko@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8817-3381>

СІЗОВА Ксенія – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри лінгводидактики та журналістики, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, вул. Університетська, 20, Кременчук, Полтавська область, 39600, Україна (sizovax@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3269-6343>

ШАБУНІНА Вікторія – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, вул. Університетська, 20, Кременчук, Полтавська область, 39600, Україна (shabuninaviktoria@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7957-3378>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.2>

Бібліографічний опис статті: Бутко, Л., Сізова, К., Шабуніна, В. (2023). Нарізнооформлені прийменники причинової семантики як репрезентатори причинно-наслідкової природи академічного тексту. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 54, 20–24, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.2>*

НАРІЗНООФОРМЛЕНІ ПРИЙМЕННИКИ ПРИЧИНОВОЇ СЕМАНТИКИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАТОРИ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВОЇ ПРИРОДИ АКАДЕМІЧНОГО ТЕКСТУ

Анотація. У статті зазначено, що академічний текст з огляду на його актуальність і значущість у процесах соціальної комунікації є об'єктом активного дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних філологів, проте його лексична система потребує подальших узагальнень через її відкритість і динамічність, спричинену як екстра-, так і інтралінгвальними чинниками. Підтверджено, що лексичний рівень академічного тексту репрезентує значну кількість структурно, семантично і стилістично різнопланових одиниць. Показано також, що в ньому активно використовувано словоформи, які за своїми лексико-граматичними властивостями мають ознаки слова, тоді як нарізнооформленість зближує їх із фразеологічними одиницями. У досліджуваному матеріалі за семантичними ознаками виокремлено складені прийменники причинної семантики, уживані на позначення моменту універсальної взаємодії предметів і явищ матеріального світу, яка полягає у творенні чи породженні одними предметами і явищами – причин, іншими – наслідків. Відповідно мета статті полягає в з'ясуванні семантичних характеристик нарізнооформлених прийменників причинової семантики, уживаних в академічному тексті. Установлено, що за природою це здебільшого двокомпонентні прийменниково-іменникові одиниці, хоч трапляються серед них і прийменниково-іменниково-прийменникові та прийменниково-дієприслівникові конструкції. Вони зазвичай зберігають семантику наявного в їхньому складі повнозначного слова, що забезпечує точність академічному викладові. Крім спільної семантики, ці одиниці об'єднують також спільність синтагматичних та функціонально-стилістичних властивостей: вимагають від іменних частин мови форми родового відмінка та є здебільшого стилістично нейтральними або книжними елементами. Прийменникові одиниці цієї семантичної групи не здатні вступати між собою в антонімічні відношення та реалізовувати полісемічність.

Ключові слова: академічний текст, складений прийменник, причинна семантика, функціонально-стилістичний потенціал, форма вираження.

BUTKO Larysa – Candidate of Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, 24, Universytetska str., Kremenchuk, Poltava region, 39600, Ukraine (larysabutko@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8817-3381>

SIZOVA Ksenia – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Linguistic Didactics and Journalism, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, 24, Universytetska str., Kremenchuk, Poltava region, 39600, Ukraine (sizovax@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3269-6343>

SHABUNINA Viktoriia – Candidate of Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, 24, Universytetska str., Kremenchuk, Poltava region, 39600, Ukraine (shabuninaviktoria@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7957-3378>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.2>

To cite this article: Butko, L., Sizova, K., Shabunina, V. (2023). Nariznooformleni pryymennyky prychnovoyi semantyky yak reprezentatory prychnno-naslidkovoyi pryrody akademichnoho tekstu [Differently issued prepositions of causal semantics as the representatives of the causal nature of the academic text]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 54, 20–24, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.2> [in Ukrainian].

DIFFERENTLY ISSUED PREPOSITIONS OF CAUSAL SEMANTICS AS THE REPRESENTATIVES OF THE CAUSAL NATURE OF THE ACADEMIC TEXT

Summary. *The article states that the academic text, in view of its relevance and significance in the processes of social communication, is the object of active research by both domestic and foreign philologists, however, its lexical system needs further generalizations in view of its dynamism, caused by both extra-, and intralingual factors.*

The lexical level of an academic text represents a significant number of structurally, semantically, and stylistically diverse units.

The authors emphasize that word forms are actively used in the academic text, which according to their lexical-grammatical properties have the characteristics of a word, and the differently designed writing brings them closer to phraseological units.

Compound prepositions of causal semantics stand out among them, because space and time are basic concepts of human existence. In the researched material, compound prepositions of causal semantics are distinguished by semantic features, which are used in general to indicate the moment of universal interaction of objects and phenomena of the material world, which consists in the formation or generation of some objects and phenomena – causes, others – consequences. They are mostly two-component prepositional-noun units, but prepositional-noun-prepositional and prepositional-adverbial constructions are also found.

Predominantly, the semantics of the former full-meaning word are preserved, which also helps to ensure the accuracy of the academic text. In addition to common semantics, they are also united by syntagmatic and functional-stylistic properties: they require the genitive form from the nominal parts of the language and are mostly qualified as stylistically neutral or bookish. The prepositional units of this semantic group do not show the ability to enter into antonymic relationships with each other and realize polysemy.

Key words: *academic text, compound preposition, causal semantics, functional and stylistic potential, form of expression.*

Постановка проблеми. Академічний текст набуває особливої ваги в системі комунікацій сучасного суспільства. Саме цим і зумовлений постійний інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників (Bean, 2001;

Lynn, 2010; Young, 2006) до його природи, а також його лексичних засобів, адже академічний текст еволюціонує не лише внаслідок розвитку мови як динамічного організму, але й з огляду на поступ сфери науки. Саме ці фак-

тори й зумовлюють такі його основні риси, як ясність, точність, логічність тощо.

Лексичний рівень академічного тексту репрезентує значну кількість структурно, семантично і стилістично різнопланових одиниць. Серед них виокремлено численний корпус нарізнооформлених прийменників причинової семантики, які й забезпечують його причинно-наслідкові зв'язки. Аналіз функціонально-стилістичних властивостей цих одиниць допоміг з'ясувати, що вони є вагомими стилістичними засобами – або стилістично нейтральними, або книжними елементами. Очевидно, це пов'язане з тим, що здебільшого вони однозначні і функціонують лиш в одному зі значень відповідного первинного прийменника, зберігаючи семантику вихідного повнозначного слова, що забезпечує точність академічного тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цих нарізнооформлених одиниць присвячені праці представників різних мовознавчих шкіл і напрямів: І. Р. Вихованця, М. М. Пещак, К. Г. Городенської, А. А. Лучик, А. П. Загнітка та ін. У них ці структури теоретично не визначені, питання щодо їхнього статусу є спірним. Дехто відносить їх до фразеологізмів з огляду на нарізнооформленість компонентів і єдність значення. Хоч за цими ознаками аналізовані одиниці й подібні до фразеологізмів, проте за семантикою і структурою вони ближчі до слів, бо вживані в мовленні як незмінні за формою семантичні цілості, створені за певними моделями, з одним словесним наголосом і які здатні продукувати нові лексичні одиниці. Тож важливим постає вивчення особливостей їх використання в мовленнєвих актах різної природи, зокрема і в академічному тексті. Це зумовлює **актуальність** дослідження. Його **мета** – з'ясування семантичних характеристик нарізнооформлених прийменників причинової семантики в академічному тексті, а **завдання** – виявлення в ньому одиниць цього типу та окреслення їхніх функціонально-стилістичних та структурних властивостей.

Виклад матеріалу. У досліджуваному матеріалі нарізнооформлені прийменники каузальної семантики демонструють достатню активність. Каузальність загалом

є філософською категорією, репрезентанти якої фіксують момент універсальної взаємодії предметів і явищ матеріального світу, який полягає в утворенні або породженні одними предметами і явищами – причин, іншими – наслідків.

Семантичний центр цієї групи нарізнооформлених прийменників утворюють книжні одиниці з *(із) причини (причин)* і *по причині*, які вказують на причину певної дії, події тощо. Ці комплекси вимагають від іменної одиниці форми родового відмінка.

Комплекс з *(із) причини (причин)* семантично близький нарізнооформленому прийменникові з *(із) нагоди*, збігається з ним за формою, репрезентуючи двокомпонентну модель із початковим компонентом – прийменником з *(із, зі)* і компонентами розщеплення – іменниками жіночого роду однини родового відмінка. Наприклад: *Скільки істориків – стільки уній (з нагоди 440-ліття Люблінської унії)* (Н. Яковенко); *3 тієї ж причини стаття б не застосовується до клопотання про поновлення кримінального провадження внаслідок встановлення порушення Європейським судом з прав людини («Оджалан проти Туреччини») (Öcalan v. Turkey) (ухв.)* (З навчального посібника). Другий компонент структури НЛК з *(із) причини (причин)* має граматичний варіант, який відрізняється показником категорії числа.

У монографії «Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови» вчені кваліфікують нарізнооформлений прийменник з *(із) нагоди* як такий, що притаманний передусім публіцистичному стилю (Взаємодія..., 1990, с. 82), проте виявлений він і в досліджуваному матеріалі: *Дослідження різноманіття як ключова задача екології (з нагоди 70-річчя професора Ігоря Ємельянова* (І. Загороднюк).

На причинові відношення вказує й нарізнооформлений прийменник у *(в) силу*, що вимагає після себе іменної частини мови у формі родового відмінка, наприклад: *Групу штучної латентності (яку також називають приховуваною) утворюють злочини, в яких є потерпілі, свідки, документи та інші докази, які могли б виступати приводом для проведення розслідування, але в силу різних причин це не робиться* (З підручника).

Як і прийменник у (в) *силу*, форми родового відмінка вимагає від іменної частини мови комплекс у (в) *результаті*. Його вживають у значенні вказівки на причину, що має практичний результат; він репрезентує модель відкритої структури, початковим компонентом якої є прийменник в (у), компонентами розщеплення – іменники чоловічого роду у формі місцевого відмінка однини. Цю одиницю через її належність до групи так званих підсумкових слів дослідники відносять до книжних лексичних засобів. С. Я. Єрмоленко відзначає особливо активне вживання цього прийменника в текстах наукового стилю, оскільки його семантико-синтаксична структура «зумовлює активізацію різних лексико-синтаксичних форм для вираження семантичного інваріанта «одержаний результат» або «підсумок», «висновок дослідження» (Єрмоленко, 1982, с. 134). Крім цього, дослідниця вважає, що структура у (в) *результаті* є прикладом типової для наукового мовлення номіналізації присудка (Єрмоленко, 1982, с. 132). Наприклад: *У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що активне використання зображальних засобів є одним із способів повернення читачької уваги до друкованого ЗМК* (З підручника).

Прийменник з (із) *приводу* теж вимагає від іменної частини мови форми родового відмінка. Він позначає причинові відношення, вказує на те, що є причиною дії. Комплекс представляє модель відкритої структури, початковим компонентом якої є прийменник з (із, зі), а компонентами розщеплення – іменники чоловічого роду у формі родового відмінка однини: *Полемічні замітки з приводу монографії Ю. С. Гребеннікова «Киммерийці і скифи степного Побужж'я. IX–III вв. до н. е.»* (А. Островерхов).

Семантичну спільність із цим прийменником виявляє прийменник *зважаючи на*, який вказує на причину, що зумовлює дію. Наприклад: *Авторці монографії, зважаючи на величезний обсяг творів XX ст., вдалося у трьох розділах послідовно розкрити теорію міжродового синкретизму та ознайомити читачів із найрепрезентативнішими творами, комплексно проінтерпретували розмаїтий масив художніх текстів, і витворити цілісний «портрет» літератури минулого*

століття (С. Олійник). Одиниця *зважаючи на* функціонує переважно в науковому й офіційно-діловому стилях.

Комплекс у (в) *зв'язку з (із, зі)* вживають із орудним відмінком на позначення якоїсь причини, відповідності чомусь / збігу з чимось, залежності від чогось, скажімо: *У зв'язку з цим вони використовуються для відповідальних контактних з'єднань, в техніці НВЧ і таке інше, якщо неможливо застосувати інші матеріали* (З навчального посібника). Одиниця репрезентує модель з різним поєднанням компонентів, початковим у якій є прийменник у (в), компонентами розщеплення на першому кроці формування структури – іменники чоловічого роду у формі місцевого відмінка однини, а компонентом ланцюгового нанизання на другому кроці – прийменник з (із, зі). Цей прийменник у книжному мовленні може формувати відокремлену обставину, чим зарекомендував себе як книжний елемент. Лексикографи, досліджуючи частотність уживання прийменників у різних стилях української мови, зазначають, що нарізнооформлений прийменник у (в) *зв'язку з (із, зі)* характерний передусім для текстів наукового стилю.

Прийменникові ЛК з (із) *огляду на та з (із) розрахунку на*, крім семантичної спорідненості, мають такі спільні ознаки: вживаються при вказівці на передбачення, засноване на врахуванні якихось обставин, у них тотожні синтагматичні властивості: вимагають від наступної іменної одиниці форми знахідного відмінка. Також ці НЛК мають однакову форму вираження: представляють модель, початковим компонентом якої є прийменник з (із, зі), компонентами розщеплення на першому кроці формування структури – іменники чоловічого роду у формі родового відмінка однини, компонентом згортання на другому кроці – прийменник *на*. Ці комплекси зближуються й на рівні функціонально-стилістичних властивостей: конструкції треба кваліфікувати як одиниці книжного мовлення. Їх уживано переважно в науковому й офіційно-діловому стилях: *Вибір перерізу проводу з огляду на допустимий струм* (З навчального посібника); *Тарифи визначають вартість таких послуг з розрахунку на відповідну одиницю виміру (1 куб. метра або 1 тонни)* (З навчального посібника).

Висновки. Отже, досліджуваний матеріал дає підстави стверджувати, що поширення складених прийменників каузальної семантики в академічному тексті зумовлено його загальними ознаками, насамперед потребою репрезентації причиново-наслідкових зв'язків. До того ж складені прийменники переважно є однозначними та зберігають семантику колишнього повнозначного слова, що входить до їхнього складу. Аналіз форми вираження причинових нарізноформлених прийменників дає можливість

стверджувати, що ця група представлена здебільшого двокомпонентними сполученнями, що є переважно книжними. Пропонований аналіз структурно-семантичних і функціонально-стилістичних особливостей нарізноформлених прийменників дає підстави для висновків про можливість творення та особливості функціонування нарізноформлених одиниць інших лексико-граматичних класів, фундаментальне вивчення яких поповнить теорію перехідних явищ у мовній системі.

ЛІТЕРАТУРА

- Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови / [Пилинський М. М., Дзюбишина-Мельник Н. Я., Ленець К. В. та ін.]. Київ : Наукова думка, 1990. 216 с.
- Бутко Л. В., Шабуніна В. В., Сізова К. Л.** Реалізація функціонально-стилістичного потенціалу складених прийменників просторової та часової семантики в академічному тексті. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 25. Т.1. Ужгородський нац. ун-т, 2022. С. 14–18.
- Єрмоленко С. Я.** Синтаксис і стилістична семантика. Київ : Наукова думка, 1982. 209 с.
- Bean J. C.** *Engaging Ideas*. San Francisco: Jossey-Bass, 2011. 360 p.
- Lynn S.** *Rhetoric and Composition*. Cambridge: Cambridge UP, 2010. 344 p.
- Young A.** *Teaching Writing Across the Curriculum*. New Jersey: Pearson, Prentice Hall, 2006. 70 p.

REFERENCES

- Bean, J. C.** (2011). *Engaging Ideas*. San Francisco: Jossey-Bass [in English].
- Butko, L. V., Shabunina, V. V., Sizova, K. L.** (2022). Realizatsiya funktsional'no-stylistychnoho potentsialu skladenykh pryumennykiv prostorovoyi ta chasovoyi semantyky v akademichnomu teksti [Realization of functional and stylistic potential of compound prepositions of spatial and temporal semantics in an academic text]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies* (Issue 25; Vol. 1), (pp. 14–18). Uzhhorod national University [in Ukrainian].
- Iermolenko, S. Ia.** (1982). *Syntaksys i stylistychna semantyka [Syntax and stylistic semantics]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Lynn, S.** (2010). *Rhetoric and Composition*. Cambridge: Cambridge UP [in English].
- Pylynskii, M. M., Dziubyshina-Melnyk, N. Ia., Lenets, K. V.** and others (Eds.). (1990). *Vzayemodiya khudozhn'oho i publitsystychnoho styliv ukrayins'koyi movy [The interaction of artistic and journalistic styles of the Ukrainian language]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Young, A.** (2006). *Teaching Writing Across the Curriculum*. New Jersey: Pearson, Prentice Hall [in English].